

Islandsk vulkan (2015). Foto: Kurt Christensen. Menneskets forhold til naturen prægtes af at den på en gang er livgivende og faretruende.

Introduktion til temaet

Ærlig talt, naturen, gider vi den? Er der ikke meget mere fart over storbyerne og det fræsende liv der? I byen og 'ude' på nettet, dér sker der noget! Men naturen? Før i tiden skrev digterne om den dejlige natur, idyllen med høj himmel, blåt hav og bøgetræer. Ja, naturen indgød de romantiske digtere ærefrygt i al dens storhed. Når vi i dag hører om naturen i medierne, handler det for det meste om naturkatastrofer, jordskælv, tsunamier, global opvarmning og klimaforandringer skabt af mennesket, og det vækker snarere frygt end ærefrygt.

Inden for den geologiske forskning mener man ligefrem at Jorden er gået ind i en ny fase. Den vi forlader, *Holocæn* (af græsk *holos*, 'hel', og *kainos*, 'ny'), begyndte da isen trak sig tilbage efter den sidste istid. Dengang blev menneskelig civilisation mulig. Mennesker udnyttede ganske vist Jorden, men ikke mere end at den hele tiden kunne klare det. Der var en balance i udvekslingsforholdet mellem natur og menneske indtil industrialiseringen. I 1900-tallets sidste årtier viste industrialiseringens langsigtede virkninger sig, og det blev klart at mennesket er blevet den vigtigste miljøfaktor overhovedet. Derfor taler man også om vores tid som *Antropocæn*, menneskets æra.

Denne nye opfattelse af menneskets forhold til naturen har mange forskellige udtryk. I det øjeblik man indser at mennesket er blevet den vigtigste miljøfaktor, opstår der et moralsk krav om at det skal tage denne nye situation alvorligt og handle derefter. De mange katastrofefilm fra de senere år og film som tager fat på de alvorlige økologiske¹ problemer, skal antagelig ses på den baggrund. Det er næppe heller tilfældigt at flere digtere skildrer en apokalyptisk situation hvor forholdet mellem menneske og natur er eksploderet.

Samtidig med katastrofebevidstheden og bevidstheden om det antropocæne kan vi aflæse en tendens til et andet skift i opfattelsen af naturen – og mennesket. Der har i vestlig tænkning været en tradition for at se mennesket som noget helt forskelligt fra naturen, men i disse år sker en glidning, således at man ikke længere ser kultur og natur som adskilte størrelser, men som uløseligt sammenvævede.

Den engelsk-amerikanske filosof og idéhistoriker Timothy Morton (født

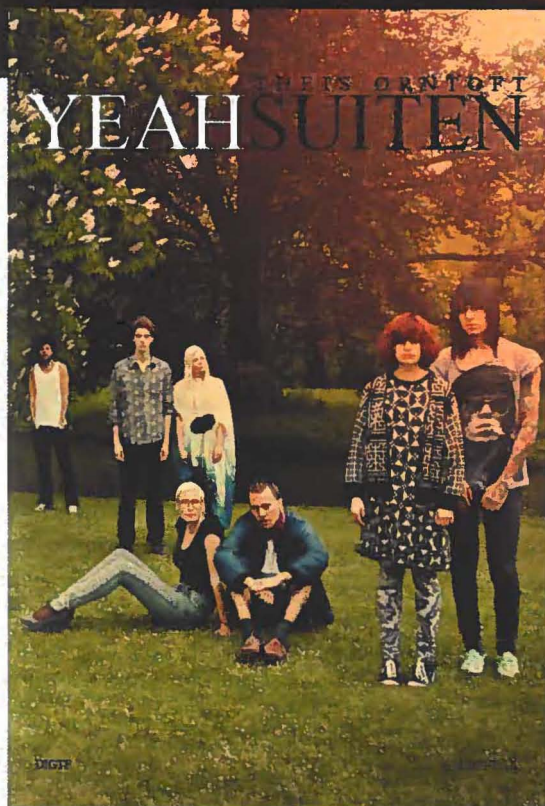
1 økologi: videnskaben om forholdet mellem de levende væsner og mellem dem og deres miljø.

1968) formulerer med bogtitlen *Ecology Without Nature* den tanke at økologi må tænkes uden begrebet *natur* fordi det er så belastet og opretholder et skel mellem kultur og natur, også hos tænkere som opfatter naturen som noget autentisk man vil tilbage til. Morton udskifter derfor 'natur' med 'miljø', fordi mennesket ikke kan skille sig ud fra sit miljø, og han indfører et nyt udtryk, »the mesh«, som udtrykker at alt er gensidigt forbundet med hinanden, men ikke i en ordnet, afbalanceret struktur. Det er netop karakteristisk at 'the mesh' er et kaos uden centrum og periferi. En tanke som man f.eks. møder igen i Theis Ørntofts digtning.

Morton bruger udtrykket *mørk økologi* om sin tænkning. Ifølge ham er den økologiske tanke nemlig »i sit væsen mørk, mystisk og åben som en plads i en by ved skumringstid« (Morton, 2015 [2007], s. 27). Den præcisering af den økologiske tanke som Morton indfører, består i at den må være åben for alt. Dermed tager han afstand fra en økokritik som vil fremhæve naturen på bekostning af kulturen. En sådan grøn økokritik vil let blive sentimental og opfatte f.eks. dyr som nuttede bambier. Den kan også ses i megen digtning om naturen der fremhæver naturen som noget mere oprindeligt og ægte end det menneskelige. En sådan form for økokritik vil i virkeligheden let stille sig i vejen for en økologi som indbefatter hele kloden. Et eksempel kunne være vindmølledebatten hvor nogle modstandere opfatter vindmøllerne som industrielle fremmedelementer. Men hvorfor? Jo, fordi vi opererer med en indbygget modsætning mellem landskab og industri, en forestilling som trækker spor tilbage til romantikken. Det er denne opfattelse Morton gør op med (se Thomsen, 2012).

'Naturen' - en bevidsthedsgenerator

Der sker altså noget meget radikalt med vores natursyn i disse år. Men hvad mere er: Ved at beskæftige sig med temaet og trække linjer bagud i historien, får man indsigt i hvordan vores forhold til naturen hele tiden genformuleres og definerer skiftende epoker i vores tænkning og kunst. Synet på naturen viser sig at være en bevidsthedsgenerator. Det er grunden til at naturen gøres til *tema* for denne bog. Med nutiden som forudsætning kan man skaffe sig indblik i forskellige *historier* om naturen og forskellige forestillingsmønstre. I den forbindelse er det vigtigt at understrege at en gang etablerede mønstre lever videre som *mentaliteter* (dvs. bevidsthedsformer som netop ikke er bevidste). Flere bevidsthedsmæssige lag skyder sig ind over hinanden. I vores opfattelse af naturen kan vi f.eks. finde spor af romantikken. Derfor begynder vi i nutiden og læser bagud.

Frans de Hulst og Genard Donck:
Par i Nederlandsk landskab (1635-1638).
Olie på træ, 76 x 106,5 cm.
Statens Museum for Kunst.

Theis Ørntofts *Yeahsuiten* (2009).

Naturen som kulisse. Hulst og Doncks bymennesker og Ørntofts hipstere er på tur i naturen. Mennesket er i centrum – en antropocentrisk tilgang til naturen som den nyeste tids digtere gør op med.

Overordnet set er bogen bygget op i tre hovedafsnit:

Det førmoderne		Det moderne	Det senmoderne
Holocæn		→	Antropocæn
Folkeviser- verdenen	Barok	ca. 1700 - 1980	ca. 1980 -
Dæmonisk	Teocentrisk	Antropocentrisk	Antropocentrisk
Midgård - Udgård	Vertikal	Horisontal	Diffus

I folkeviserne møder vi parallelt med en kristen livsverden en forestilling om at livet i verden er betinget af et samspil mellem naturkræfter, dæmoner. Menne-skenes verden er afsondret fra en natur behersket af kaosmagter. I hedensk tid blev disse to verdener kaldt Midgård og Udgård.

I en kristen udgave af det *førmoderne*, før 1700-tallet, præges forholdet til naturen af at der er en høj og en lav natur. Den høje natur repræsenteres af Gud. Den lave er den jordiske som vi befinder os i. Den jordiske natur skal forgå, mens den himmelske er evig. Det hele kredser om Gud. Opfattelsen er med andre ord *teocentrisk* (af græsk *theos*, 'gud', og afledning af centrum), og tilværelsen forstås i et *oppe* og *nede*. Verden forstås *vertikalt*.

I det *moderne* (fra 1700-tallet til udgangen af 1900-tallet) får naturen ny betydning. Den betragtes som et frihedens sted. Det ny borgerskab hentede – i modsætning til de privilegerede stænder – legitimitet fra hvad man kaldte *naturlige rettigheder* (menneskerettigheder), og ville indrette samfundet i overensstemmelse hermed. Som noget nyt blev også det frie kærlighedvalg set som noget *naturligt* i modsætning til ægteskaber indgået ud fra hensyn til slægt og jordejendom. På tilsvarende vis blev den natur som omgiver os, opfattet som noget oprindeligt i modsætning til bylivet. Samtidig med at en større del af produktionen kom til at foregå i byerne uden nogen umiddelbar kontakt med naturen, kunne byens borgere rekreere sig ved at tage ud i *den fri og autentiske natur*.

Hvor man hidtil havde placeret det guddommelige, ophøjede uden for denne verden, blev det i modernitetens begyndelse (oplysningstid og romantik) skrevet ind i verden, repræsenteret ved naturen. Man sondrede stadig mellem en høj og lav natur, men så disse knyttet til denne verden som forstås *horisontalt*. Med det moderne gennembrud forholder man sig til det der *er*, og dermed bliver en horisontal betragtning enerådende hvilket f.eks. får afgørende betydning for billedkunsten både i motivvalg og udtryksmåde; men det høje kommer til udtryk på en ny måde i en udviklingstanke eller, som det bliver med symbolisme og modernisme, en tom transcendens (transcendere: at overskride).

Under alle omstændigheder opfattes naturen i moderniteten *antropocentrisk* (af græsk *anthropos*, 'menneske', og afledning af centrum). Det antropocentriske kommer også til udtryk i at naturen i stigende grad bliver en *ressource* for vores produktion op gennem modernitetens historie. Byerne har spredt sig ud i landskabet med virksomheder, lossepladser, motorveje, lufthavne og ikke mindst omfattende forurening. Når vi tager ud i naturen, ved vi godt at den omslutes af civilisation. Det kan godt være at vi ikke lægger mærke til det, men vi *ved* at den natur vi ser, er påvirket af vores egen civilisation. Så måske giver det slet ikke mening at tale om natur, men snarere *miljø*.

I det *senmoderne* er der en tendens til kritik af det antropocentriske natursyn og til ikke at forstå mennesket som et højere mål for udviklingen, no-

get som Darwin i virkeligheden havde foregribet. Det sker samtidig med at man erkender at mennesket er blevet den største miljøfaktor og kan risikere at forskubbe balancen med fatale konsekvenser for mennesket. I denne tilstand er forholdet til naturen hverken defineret som vertikalt eller horisontalt. Mennesket lever i en *diffus* tilstand, *the mesh*.

‘Natur’ – hvad er det?

Det er hele dette komplekse og dramatiske forløb som er bogens genstands-område. Men først skal vi indkredse hvad vi egentlig forstår ved ‘natur’. Når vi taler om natur, taler vi nemlig om vores syn på natur, vores forhold til den og om hvordan natur kommer til udtryk, og alle disse forestillinger er ikke nødvendigvis noget vi kan stå inde for mere. At beskæftige sig med natur er at foretage vandringer i mentale landskaber. Men hvad forstår vi egentlig ved natur? Læser man f.eks. artiklen om natur i *Ordbog over det Danske Sprog*, løber man straks ind i en masse fordoblinger som det fremgår af denne lille naturhistorie, skrevet på grundlag af ordbogens artikel om natur:

Derude ligger naturen med dens dyre- og planteverden under åben himmel (i nogen grad) overladt til sig selv. Vi vender ofte tilbage til naturen. Selvom vi føler os som naturens herrer, følger vi alle naturens luner med stor interesse. Men se, dér kommer han, Frits. Han er lidt et naturbarn, men også en enspåndernatur, for han tager ofte ud i naturen hvor han i ensomhed søger naturens inderste væsen; men mens han går der og suger naturindtryk til sig, kommer han til at tænke på sin kæreste. Hun er så naturlig, fornægter aldrig sin natur, men lader ofte naturen løbe af med sig. Hun er nemlig hidsig af natur. Naturens kræfter raser i hende; men hun er også intellektuelt begavet og kan derfor med stor overbevisning afdække en sags natur, hvilket ofte går ud over Frits. Hans tanker glider nu videre til hans arbejdsgiver som bestemt ikke er nogen dyb natur, men helt i strid med medarbejdernes natur presser timeregnskaber, evalueringer og anden unatur ned over dem. Hvor er snart deres naturlige rettigheder henne? Det tænker Frits som han går der på skovstien, men nu mærker han naturens nødvendighed i sig og må træde af på naturens vegne.

Den amerikanske filosof og idéhistoriker A.O. Lovejoy opregner et tocifret antal betydninger af ordet natur. Det vigtige er dog ikke hvor mange definitioner man kan opregne, men at man forholder sig begrebsanalytisk til ordet. Så den første opgave bliver at arbejde med selve ordet naturs betydning.